

KOVÁCS JENŐ

EGYÜTT A HATÁRTERÜLETI LAKOSSÁGGAL — 1945—1956

A honvédelmi miniszter 1945. január 31-én rendelte el¹ az 1938. szeptember 1-i helyzetnek megfelelően a honvéd kerületi parancsnokságok felállítását. Ezek az országban folyó hadműveletek következtében különböző időpontokban alakultak meg. A honvédelmi miniszter rendelete² az új magyar határőrség felállításáról 1945. február 23-án jelent meg. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB)³ 1945. május 14-én hagyta jóvá a Honvédelmi Minisztériumnak a határőrség felállítására vonatkozó intézkedéseit.

Lényegében a határvadász portyázószázadok és őrsők felállítása 1945 február végétől június végéig befejeződött. Felállításra került 27 portyázószázad és 150 őrs. Az ilyen módon felállított határőr portyázószázadok a hadműveletek nyugati irányban való elvonulásával párhuzamosan a honvéd kerületi parancsnokságok alárendeltségébe kerültek.

A portyázószázadok és őrsők a volt határvadász-laktanyákban és más kincstári objektumokban — amelyek az ország déli, délkeleti és keleti részén nem álltak rendelkezésre, s így ezeken a területeken az elhelyezés még nagyobb gondként jelentkezett —, a községekben, a falvakban, a nagyobb házakban, majorokban kerültek elhelyezésre. Az egyes őrsők működési területének mélységét, az őrzendő határszakasz hosszát nagy mértékben befolyásolta például az is, hogy hol tudtak az őrsők részére viszonylag megfelelő, elfogadható elhelyezést biztosítani. A helyi közigazgatási szervek s elsősorban a Nemzeti Bizottságok mindenütt nagy segítséget adtak az elhelyezési és részben az ellátási gondok megoldásához.

A portyázószázadok és őrsők állományának összetétele szakképzettség, származás, politikai állásfoglalás, életkor és katonai képzettség tekintetében igen heterogén volt. Akadtak, akik a régi határvadászoknál szolgáltak, míg a legtöbben semmilyen határőrizeti tapasztalattal nem rendelkeztek. Különböző élet-

¹ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) HM Eln I. 20 100—1945.

² HL HM Eln. I. 20 183—1945.

³ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság az antifasiszta koalíció nagyhatalmai által abból a célból létrehozott testület, hogy a szövetséges haderők által felszabadított országokban a népképviselőlet alapján megválasztott államhatalmi szervek megalakulásáig gyakorolja az államhatalom funkcióit, irányítsa a polgári és a katonai közigazgatást, ellenőrizze a fegyverszüneti szerződések rendelkezéseinek végrehajtását. A SZEB-ban Anglia, Franciaország, Szovjetunió és az USA képviselői foglaltak helyet. A bizottság elnöke az egyes országokban annak az államnak a képviselője lett, amely az adott országot felszabadította. Magyarországon a SZEB elnöke Vorosilov marsall lett. A szövetséges hatalmak és Magyarország között 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény (Függelék a 18. ponthoz) az alábbiakat tartalmazza: „A fegyverszüneti egyezmény 18. pontjának megfelelően létesítendő Szövetséges Ellenőrző Bizottság feladata a fegyverszüneti feltételek pontos teljesítésének ellenőrzése.

A magyar kormány és annak szervei kötelesek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden, a fegyverszüneti egyezményből következő utasítását teljesíteni.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság külön szerveket vagy osztályokat létesít, és feladatuknak megfelelő különböző funkciók teljesítésével bízta meg azokat. Ezen kívül a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tisztjeit Magyarország különböző részeire is kirendeli.”

koruk, politikai tapasztalataik, családi és egyéb körülményeik mind-mind hatottak látásmódjukra. Voltak, akik valamelyik fogolytáborban önként jelentkeztek a faszizmus elleni fegyveres harcra. Mások a kommunista párt hívo szavára önként vállalták a szerveződı magyar hadsereg soraiban népünk, nemzetünk s a társadalmi haladás ügyének szolgálatát, amely akkor egyet jelentett a faszizmus elleni fegyveres harccal.

A portyázószázadoknál és az őrökön az állomány pártállása rendkívül változatos volt. Voltak, akik a kommunista párt, a szociáldemokrata párt és Független Kisgazdapárt tagjai voltak, de kis számban csatlakoztak a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt helyi szervezeteihez is. Az állomány túlnyomó többsége azonban pántonkivüli volt. Egy-egy század, vagy őr politikai állapotát mindenekelőtt az szabta meg, hogy a parancsnok milyen felfogású, milyen politikai beállítottságú volt, illetve milyen erőt képviseltek az aleggységnél levő pártok — elsősorban az MKP és az SZDP — tagjai, valamint az, hogy milyen volt a befolyásuk az állományra a helyi (városi, községi) pártszervezeteknek.

A hadsereg, s ezen belül a határvadász alakulatok politikai arculatának megítélésében tartózkodni kell az egyes jelenségek túlértékeléséből fakadó végletes általánosításoktól, túlzásoktól ugyanúgy, mint az elmúlt évtizedek megszépítő távlatától, az akkori viszonyok idealizálásától, mert ezzel tagadnánk a reakciós, az ellenséges elemek ellen vívott osztályharc szerepét és szükségességét. Ugyanezen szempontok figyelembe vételével kell vizsgálnunk és megítélnünk a határvadász alakulatoknak a belügyi- és vámszervekkel, a határterületek lakosságával, valamint a szomszédos országok határőrizeti szerveivel való kapcsolatát és együttműködését is.

Ebben az időszakban az országban — a hatalom más szerveihez hasonlóan kezdetben a hadseregben is — egymás mellett léteztek és hatottak azok az erők, amelyek a népi demokratikus állam továbbfejlesztéséért, a társadalom szocialista átalakításáért küzdöttek, és azok, amelyek a forradalmi folyamat megállítására, a régi rendszer visszaállítására szervezkedtek.

Lényegében a hadsereg maga is harci terep volt, s a hadseregben is visszatükrözöttek mindazok a küzdelmek, amelyek országos viszonylatban a haladás és a reakció erői között lefolytak. E küzdelem fontosságát egyáltalán nem lebecsülve meg kell azonban állapítani azt az alapvető fontosságú ténytet: a hadsereg egységei és a határvadász alakulatok politikai arculatát és fejlődését kezdettől fogva elsősorban a forradalmi erők befolyásolták, formálták és alakították. A faszizmus elleni harcra önként jelentkezett honvédek többségére — osztályhelyzetüknel fogva is — jobban hatottak a haladó eszmék, mint a népi hatalom ellen irányuló rossz szándékú, a jövő iránti bizalmatlanságot és kétségeket támasztó, bomlasztó és elégedetlenséget szító demagógia. Az azonban kétségtelen, hogy a hadseregben belüli politikai küzdelem hátráltatta a politikailag és erkölcsileg egységes szellem kialakítását, befolyásolta a határvadász alakulatok tevékenységét és kihatással volt a lakossággal való kapcsolatok alakulására is.

A nemzetközi helyzet alakulása, a szomszédos államok közötti viszony normális volta vagy kiéleződése, a szomszédos országok lakosságának baráti vagy ellenséges magatartása mindenkor kihat a határőrizetre, a határszolgálatra, s könnyíti vagy nehezíti azt. A tárgyalt időszakban még voltak olyan megoldatlan nemzetközi jellegű kérdések, amelyek sajátosan befolyásolták Magyarországnak a szomszédos államokkal való kapcsolatát. Ezek közé tartozott a svábkérdés, valamint a szomszédos Csehszlovákiában élő magyar nemzetiség ügye, amely igen komoly mértékben akadályozta, illetve nehezítette a két ország együttműködését és baráti, jószomszédi kapcsolatainak kiépítését. E feszült

helyzet következményei a magyar—csehszlovák határon nagyon plasztikus formában jelentkeztek.

Jugoszláviával és Romániával az államközi kapcsolatok sokkal kedvezőbben alakultak annak ellenére, hogy a még függőben levő kérdések teljes és végleges rendezése nem történt meg. Ausztriában szovjet csapatok tartózkodtak, amelyek kijelölt egységei a magyar határvadász alakulatok megszervezéséig és szolgálati tevékenységük megkezdéséig ellátták hazánk határának biztosítását. Sőt a Szombathely, Körmend, Szentgotthárd, Kőszeg és Sopron térségében levő szovjet helyőrségek ez után is segítséget nyújtottak a határ őrzetéhez.

Ausztria felől részint fogságból visszatérők, részint elmenekült polgári lakosok csoportos hazaözönlésével és ezek között politikai, illetve háborús bűnösök beszivárgásával is számolni kellett. Ezért a honvédelmi miniszter az ország nyugati határsávjában 1945. július 6-tól fokozott határszolgálatot rendelt el.⁴ Ez rendkívül nagy szolgálati megterhelést jelentett a határvadászokra, hiszen lényegében ezek az alakulatok egyedüli határőrizeti szervként látták el feladatukat. A SZEB szorgalmazta e sok veszélyt magában rejtő helyzet mielőbbi megszüntetését, s javasolta a határvadász őrsök sűrítését, a portyázások hatékonyabbá tételét.

A határportyázó századok és őrsök határszolgálatos tevékenységét szabályozó utasítás, szabályzat felállításuk elrendelésekor nem jelent meg. Így lényegében a Horthy-rendszer határőrizeti elveit és gyakorlatát keretbe foglaló utasítások és segédletek alapján folyt a határszolgálat.⁵ Ahol elegendő régi határszolgálati utasítást sikerült összegyűjteni, ott nem is adtak ki a honvéd kerületi parancsnokságok ideiglenes jellegű utasítást. Az eddig ismert okmányok tanúsága szerint csak a szombathelyi 3., a debreceni 6. és a miskolci 7. honvéd kerületi parancsnokság kiadásában jelent meg ideiglenes határszolgálati utasítás a végrehajtó szolgálat ellátására az alárendelt alegységek számára. Az összehasonlítás során kitént azonban, hogy ezek az ideiglenes utasítások lényegében a régi — 1930-ban, 1934-ben, illetve 1935-ben a m. kir. határőrség számára kiadott — utasítások és segédletek rövidített kivonatai.

A parancsnok politikai hovatartozásától, az új helyzet követelményeihez való alkalmazkodási képességétől függött, hogy a harmincas évek határőrizeti elveit és gyakorlatát, a régi utasítások és segédletek előírásait hogyan értelmezte és alkalmazta a bonyolult és sok tekintetben rendezetlen viszonyok között.

Az egységes központi irányítás hiánya miatt honvéd kerületként változó, sőt egymásnak ellentmondó gyakorlatot, „házi szokást” lehetett tapasztalni. A határrendet, a határforgalmat és a vámszaki kérdéseket csak részintézkedések szabályozták, de azok végrehajtásában sem alakult ki egységes gyakorlat. A honvéd kerületi parancsnokságok az országhatár biztonságosabb őrzése érdekében a szomszédos országok határőrszerveivel is igyekeztek a kapcsolatot felvenni, illetve megállapodásra jutni a kishatárszéli forgalommal kapcsolatos kérdésekben. A kettősirtokosok határátlépésének rendezetlensége ugyanis nagyon komoly hangulati tényezőként hatott a határterületek lakossága körében.

A határközi megbeszéléseket a honvéd kerületi parancsnokságok, valamint a portyázó századok öntevékenyen végezték egy ideig, mert a kapcsolatok felvételének módzataira vonatkozó egységes, központi előírások, körrendeletek a HM-részéről nem jelentek meg. Csak 1945 végén kaptak utasítást⁶ a kerületi parancsnokságok, hogy tegyenek jelentést az addig megtartott határközi értekez-

⁴ HL HM Eln. 31 628—1945.

⁵ *Bulbuk Emil*: Határszolgálat. Budapest, 1930; *Járórutasítás*. Budapest, 1934; *Zsilinszky Sándor*: Határőrszolgálat. Budapest, 1931.

⁶ HL HM Eln. vk. o. 42 794—1945.

letekről, illetve terjesszék fel az ezeken készült jegyzőkönyveket, egyezményeket.

Lényegében ezek a honvéd kerületi viszonylatokban megtartott határközi megbeszélések, értekezletek — amelyekben a határőrizeti szervekkel együtt részt vettek a közigazgatási, a rendőrségi, valamint a vámszervek képviselői is — alapozták meg a magyar és a szomszédos államok országos jogkörű határszerveinek (országos főparancsnokságok) együttműködését. Ezek a tanácskozások jelentősek azonban azért is, mert megalapozták a határterületeken dolgozó közigazgatási és fegyveres szervek közötti együttműködést, másrészt a közös tárgyalások során együttesen elért eredmények — amelyek a helyi lakosságot érintő intézkedésekben realizálódtak — növelték az e szervek iránti bizalmat és megbecsülést.

A honvéd kerületi parancsnokságok létrehozása, a határportyázó századok és határvadász őrsök megszervezése, az országban folyó harcok következményeként, 1945 februárjától június közepéig tartott. 1945. június végére fejeződött be a budapesti honvéd kerülethez tartozó északi határszakaszon, valamint a székesfehérvári és a szombathelyi kerületek legkésőbbben felszabadult területén, a nyugati határon a határvadász alegységek felállítása.

Az ország jelentős része tehát még a fasiszta hadseregek és a Szálasi-kormány terrorturalma alatt szenvedett, amikor a felszabadult országrészekben már megalkultak és szolgálati tevékenységet folytattak a határvadászok. A portyázó századok és őrsök tehát nemcsak különböző időben, hanem más és más helyzetben alakultak meg, hiszen a politikai élet az ország különböző részein nem egyforma körülmények között s nem egyforma intenzitással indult meg. Mind ebből következik, hogy ezen időszakról a korabeli dokumentumok s a visszaemlékezések igen változatos, nemegyszer egymásnak ellentmondó képet mutatnak. S ez nem is csoda, hiszen az emlékek az idő múlásával megszépülnek, s a részletek — amelyek bizonyos esetekben perdöntőek lehetnek — a ködbe vesznek.

A városokban, községekben és falvakban különféleképpen fogadták a határvadászokat. Az egyik helyen viszonylag könnyebben, másutt nehezebben lehetett megértetni és elfogadtatni a határőrizet szükségességét. Volt, ahol gyorsan, volt ahol nagyon nehezen értették meg, hogy a határvadászok jelenléte, a határőrizet megszervezése a lakosság érdekeit is védelmezi. Akadtak községek, ahol a lakosok tudomásul vették, hogy újra katonák jöttek a régi vámőr, vagy határvadász laktanyába, de minden közeledést elutasítottak. S ezt nem is lehet egyértelműen ellenséges magatartásnak tekinteni, hiszen még élénken éltek a régi — a magyar királyi csendőrökhöz, vámőrökhöz és a határvadászokhoz fűződő — kellemetlen, nemegyszer gyászos emlékek.

A határvadász alakulatok és a polgári lakosság kapcsolatának alakulását nagy mértékben befolyásolta a különböző osztályok és társadalmi rétegek magatartása s az őket a társadalmi, politikai életben képviselő pártok tevékenysége, valamint az egyházak, különösen a katolikus egyház befolyása is. Ugyanakkor az emberekben nagyon erős volt még a negyedszázados nacionalista, szovjetellenes és antikommunista propaganda hatása, valamint a régi életmódhoz, élet-szemlélethez való ragaszkodás és az új életformától való idegenkedés. Sokan a tartózkodás, a kivárás politikájának az álláspontjára helyezkedtek, s nem akartak csatlakozni egyik oldal mellé sem, s inkább csak passzív szemlélői voltak az eseményeknek.

A kupeczek, a siberek, a feketézők, a csempészek, a falvakban és kisvárosokban a felelősségre vonás elől bujkáló fasiszták és nyilasok s mindazok, akik egy esetleges rendszerváltozásra építették reményeiket, bújtogattak a határvadász-

szok ellen. Nyílt, szervezett, ellenséges és erőszakos fellépésre, incidensre, összetűzésre azonban — az eddig ismert adatok és okmányok szerint — a határ vadászok és a polgári lakosság között sehol nem került sor.

A határportyázó századok és őrsök munkáját nagymértékben hátráltatta az is, hogy országos méretekben kibontakozott a csempésztevékenység. A határ menti területeken, de a fővárosban is, áru- és embercsempészbandák szerveződtek. A helyi lakosság egy része — egyesek a csempészbandákkal természetbeni juttatásokért együttműködve, vagy velük szimpatizálva, mások megfélemlítve — nem segítette a gazdasági és politikai bűnözők elleni küzdelmet. A csempészbandák kiterjedt hazai és ausztriai kapcsolatokkal rendelkeztek, s semmiféle eszközről nem riadtak vissza üzelmek lebonyolításának biztosítása érdekében. A határon való átjuttatásukat nemegyszer volksbundistákból, nyilasokból verbuválódott fegyveres bandák biztosították, amelyektől számos községben rettegtek. A lakosok tudták, hogy aki esetleg információt ad róluk, azzal a banda szabadlábban maradt tagjai leszámolnak.

Nem volt könnyű feladat — amely szintén a határ vadászokra hárult — a felhalmozódott katonai felszerelés összegyűjtése sem a polgári lakoságtól, mert ezektől nagyon kevesen váltak meg önként, jószántukból.

Ha csak az eddig felsoroltak alapján általánosítanánk, vagy vonnánk le következtetéseket, akkor nagyon helytelen útra tévednénk, ugyanis ez csak a kép egyik oldala. A másik oldal az — s ez a lényegesebb —, hogy a felszabadulást követően megalakult helyi népi szervek igen fontos szerepet tölthettek be. Felbecsülhetetlen értékű munkát végeztek az ország újjáépítéséért és a népi demokratikus rend győzelméért folytatott történelmi küzdelemben. A népi szervek — a nemzeti bizottságok, az üzemi bizottságok, a termelési bizottságok és a földigénylő bizottságok, amelyek általában a kommunisták vezetésével alakultak meg és tevékenykedtek — minden tőlük telhető támogatást megadtak a határportyázó századoknak és őrsöknek.

Különösen a nemzeti bizottságok nyújtottak rendkívül nagy segítséget a határ vadászok szolgálati tevékenysége feltételeinek megteremtéséhez. Egyes helyeken például elrendelték: a határ vadászok naponként más-más háznál étkezzenek, s a lakosságot kötelezték e rendelet szigorú betartására. Hollóházán például az üzemi bizottság felhívására a gyár dolgozói adták össze azokat a tárgyakat, amelyek az őrs berendezéséhez szükségesek voltak. „Az étkezési nehézségeken valamit segített — írta Vági Lajos ny. alezredes visszaemlékezésében⁷ —, hogy a falvakban a földosztó bizottságok az őrsöknek juttattak néhány hold földet, és ezzel kezdetét vette a határőr belterjes gazdálkodás . . .”

Az Új Dunántúl 1945. június 22-i számában többek között például ezeket írta: „... Határportyázó századaink egyébként példamutatóan igyekeznek arra, hogy a mai nehéz viszonyok között szinte teljes önellátásra rendezkedjenek be, és minél kevésbé legyenek a polgárság (polgári lakosság — a szerző megj.) terhére. Katonaságunk itt saját maga műveli a földeket, gondozza kertjeit, amelyekből az élelmezéshez szükséges anyagokat előteremti . . .”

A Magyar Kommunista Párt, a szociáldemokrata párt helyi szervezetei, valamint a nemzeti bizottságok számos helyen kezdeményezőleg léptek fel a határ vadászok és a polgári lakosság közötti kapcsolat erősítése érdekében. A határ vadászok közül a munkáspártok tagjai bekapcsolódtak a városi és községi párt-szervezetek munkájába, s szimpatizáns katonatársaikat is sok esetben magukkal vitték a rendezvényekre.

⁷ Vági Lajos: A határ vadász portyázó századokról c. visszaemlékezés megjelent a BM Határőrség kiadásában 1970-ben A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért 1945—1948. c. kötetben (109—111. o.)

A határterületi települések túlnyomó többségében — s ez a meghatározó — jóindulattal, segítő szándékkal fogadták a határvadászokat. Az akkor alig néhány hónapja felszabadult területeken a határvadász alakulatok megjelenése szervezett politikai erőként hatott. Fehérgyarmaton például a 23. honvéd határ- vadász portyázószázad felállításáról a lakosság széles rétegei ünnepi körülmé- nyek között győződhettek meg. „...1945. évi március hó 14-én — írta Kónya Vidor hadnagy, századparancsnok⁸ — berendeltem egy díszszázadot, akikkel másnap, azaz 15-én Fehérgyarmat lakossága boldogan ünnepelte a magyar sza- badság feltámadásának napját...” A határvadászok másutt is részt vettek az ünnepségeken, s fegyelmezett magatartásukkal erősítették az új hadsereg iránti bizalmat és megbecsülést.

„...A magyar határszéli... kis egységek felállítása — írta a HM szervezési osztálya 1945. április 24-én egy, a SZEB-nek küldött jelentésében⁹ — ez ideig a legkisebb mértékben sem hátráltatta a hdm. területre irányítandó egységek fel- állítását. Viszont azokon a területeken, ahol a szervek már működnek, a sze- mély- és vagyonbiztonság örvendetes javulását észlelhetjük...”

A helyi reakció is csakhamar kénytelen volt tudomásul venni, hogy a határ- vadászok a nép oldalán állnak. Ugyanakkor a határvadászok jelenléte eredmé- nyeként a határ menti falvakban és településekben mind ritkábban fordultak elő rablótámadások, fosztogatások és más erőszakos, életellenes bűncselekmé- nyek. A polgári lakosság számított a határvadászok segítségére, s bennük a köz- rend, a személy- és vagyonbiztonság védelmezőit is látta.

A határőrizeti feladatok eredményes ellátása szempontjából különösen nagy jelentőségű megnyerni a határ menti lakosság hatékony, aktív támogatását. Ez a szocialista határőrizet egyik nagyon fontos alapelve, amelyet rögzítenek sza- bályzataink is attól kezdve, amióta megteremtődtek ennek reális alapjai és fel- tételei. E feltételek 1945 nyarán, 1946 elején is még csak kialakulóban voltak. A lakosság és a határvadászok közötti jó viszony stabilizálódásában mutatkoz- nak meg elsődlegesen, hiszen a parancsnoki munkában, a végrehajtó szolgálat gyakorlatában még a régi szabályzatokban rögzített határőrizeti elvek és határ- vadász módszerek voltak az uralkodók.

A régi járőrutasításokban és a Bulbuk-féle segédletekben sehol sem találha- tunk kötelező előírást vagy utasítást a lakossággal való kapcsolat, együttműkö- dés formáira, módozataira. Ilyen előírás az ideiglenes jelleggel kiadott utasítá- sokban sem szerepelt. A katonapolitikai osztály alárendeltségébe tartozó és a honvéd kerületi parancsnokságokon működő D-osztályok — amelyek a határ- portyázó századoknál is végezték az elhárító munkát 1945 nyarától 1946 ápri- lisáig — feladatkörébe csupán a határ menti lakosság és a határvadászok kap- csolatának az operatív munka eszközeivel és módszereivel történő javítása, il- letve a kialakult személyes kapcsolatok jellegének ellenőrzése tartozott.

Személyes tevékenységére visszaemlékezve nagyon sok egykori portyázószá- zad-parancsnok és őrsparancsnok elmondta, hogy a régi határőrizeti utasítások sok tekintetben gátjaivá váltak az eredményes tevékenységnek. Nem mindenben voltak ugyanis összhangban a magyar demokrácia államérdekeivel, s nem fe- jezték ki azt a visszavonhatatlanul megváltozott viszonyt, amely a tiszt, a tiszt- helyettes és a honvéd, valamint a lakosság és a fegyveres szervek közötti új kapcsolatokat jellemezte.

„A régi törvények még itt vannak — írta a Délmagyarország egy 1945. január 25-i számában megjelent cikkében —, s addig, ameddig a felszabadult nép de-

⁸ Fejezetek a határőrség történetéből. Budapest, 1975. 99—106. o. *Kónya Vidor* visszaemlékezése.
⁹ HL HM SZEB-közlések — 1945.

mokratikus úton újakat nem hoz helyükbe, addig alkalmazkodni kell hozzájuk... Ezeknél a törvényeknél magasabb a mai helyzetben a régi rendszer maradványainak az eltakarítása, a demokrácia megvalósítása. Tehát a nép érdekei, a fölszabadulás következményei és az újjáépítés szempontjai fölülte állnak a régi törvények szabályainak; s mindenütt, ahol ütközik a kettő, ott a régi törvényeknek kell engedni...”

A tisztek és tiszthelyettesek közül sokan úgy tekintették a régi határszolgálati utasítást, mint a régi világnak szükségből megmaradt részeit, amelyekhez azért kell alkalmazkodni, hogy ne boruljon fel a rend, valamely szabályokhoz, előírásokhoz kötődjék a határszolgálat szervezése és végrehajtása. Sokan úgy vélték, hogy a lényeg a parancsokat adók és az azokat végrehajtott új, megváltozott viszonya, s a túlnyomó többségnek az alapvető célokat illető érdekazonossága. A portyázó századok és a határőrsök parancsnokai a határőrizeti utasítás sok pontjának megváltoztatására tettek javaslatokat, vagy a végrehajtott józan ítélőképessége folytán kialakult gyakorlatot törvényesítették a kerületi parancsnokságok intézkedéseikben.

Számos helyen tettek kísérleteket a lakosságnak a határőrzésbe való bevonására, amely akkor ellenkezett az érvényben levő utasításokkal. A határ vadászok — akik együtt éltek a községek, falvak népével — szót tudtak érteni a lakossággal, különösen a földhöz juttatott újgazdákkal, s a munkáspártok vezetőivel, tagjaival. „Nem egy esetben — írta visszaemlékezésében Újvári László ny. határőr ezredes¹⁰ — nyújtott segítséget a helyi lakosság azzal, hogy megismertette a parancsnokokkal az adott őrs határszakaszának sajátosságait, a csempészutakat, továbbá azt, hogy hol, kik, milyen csempésztevékenységet folytatnak. Segítettek a határsértők, csempészek leleplezésében, elfogásában...”

Ebben a sok ellentmondással terhes időszakban — amelyben a határőrizeti tevékenységet hátráltatta a centrális irányítás hiánya — történtek meg a kezdeti lépések az együttműködés útján. Elismeréssel és tisztelettel kell emlékeznünk azokra, akik e lépéseket, ha tétován is, de nagyon becsületes szándékkal megtették, s ezáltal megvetették az alapját annak, hogy a későbbiek során szervezetté és egyre erőteljesebbé váljanak e kapcsolatok. Az úttörőknek kijáró tisztelettel emlékezünk azokra a parancsnokokra, nevelőtisztekre és tiszthelyettesekre, nyomozókra és határ vadászokra, akik kezdeményezői voltak e nemes feladat megvalósításának.

Ezt elismerve azonban azt is meg kell állapítani, hogy a határőrség átszervezéséig — a portyázó századoknak és őrsöknek a honvéd kerületi parancsnokságok alárendeltségéből történő kivonásáig — a határ vadász-alakulatoknak lényegében nem sikerült mindenütt kialakítani és szervezetté tenni a kapcsolatokat, megnyerni a széles tömegeket a határőrizet segítségére. Ennek reális alapjai és feltételei nem is voltak mindenütt adottak. A lakosság széles tömegeinek rokonszenvét, támogatását és aktív segítségnyújtását sok helyen nélkülöző határ vadász alakulatok nem tudták — még a helyenként tapasztalható legbecsületebb szándékú erőfeszítések ellenére sem — stabilizálni a helyzetet az országhatáron, megnyugtató módon ellátni határőrizeti feladataikat. Éppen ezért vált szükségessé 1946 tavaszán a határőrség átszervezése és megerősítése.

1946 márciusában alakult meg a Honvéd Határőrség főparancsnoksága. Pálffy György került a határőrség élére. Ezzel a fegyveres erők jelentős részét kitevő határőrség kommunista parancsnok vezetése alá került. Megtörtént a határőrség átszervezése és kivonása a honvéd kerületi parancsnokságok alárendeltsé-

10 A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért 1945—1948. Budapest, 1970. 133—144. o.

géből. A 14 zászlóaljából álló Honvéd Határőrség parancsnoki állományának összetétele is javult. Nemcsak a főparancsnokságra, hanem a zászlóaljakhoz is — az 1. és a 6., valamint a műszaki hadosztálytól és részben a katonapolitikai osztálytól — nagyrészt kommunista vezetők kerültek, akik közül nem egy már a fasizmus ideje alatt is fegyverrel harcolt a különféle partizánosztagokban. Pálffy György és kommunista beosztottai vezetésével a hézagos és laza határőrizet megszilárdult, a határőr csapatok a centralizált irányítás eredményeként jelentős és megbízható erővé váltak. A határőrség átszervezése és kommunista irányítás alá helyezése sikeres állomása volt annak a küzdelemnek, amelyet az MKP kezdettől fogva vívott azért, hogy a hadsereget megnyerje a népi hatalom támaszának.

Pálffy György új beosztásában, a kommunista tisztekre támaszkodva, fáradhatatlanul tevékenykedett azon, hogy a határőregységek megbízhatóan, fegyelmetten őrizzék az államhatárt.

A határőrségnél dolgozó kommunisták befolyása egyre erősödött, különösen azután, hogy az MKP Központi Vezetősége megszervezte az MKP Határőr Pártbizottságát. A határőr főparancsnokságon külön nevelési osztály alakult és 1946. április 1-én és május 14-én lezajlottak az országos nevelési értekezletek. A kommunisták azt vallották, hogy az eredményes határőrizet egyik előfeltétele a jó politikai nevelőmunka. Ebben fontos szerepük volt a nevelőtiszteknek és az őrsnevelőknek, hiszen 1946 tavaszán a csapatoknál már 14 nevelőtiszt és 50 nevelőtiszt-helyettes tevékenykedett. Többségük az MKP-nak volt a tagja. Tevékenységük előterében a párt politikájának hirdetése, megértetése állt. A politikai munka eszközeivel ellensúlyozták az osztályellenség káros ideológiai tevékenységét.

A politikai felvilágosító munkában nagy segítséget jelentett az 1946. május 1-én első ízben megjelent Határőr című lap is, amely rendszeres bel- és külpolitikai tájékoztató mellett szót emelt a rendellenességek ellen, erélyesen követelte a nevelőtiszti tevékenység fokozását; fellépett azok ellen, akik akadályozták a munkát; a határőrizeti feladatok eredményesebb végrehajtására mozgósított és szorgalmazta a falusi lakossággal való kapcsolatok erősítését.

A Magyar Kommunista Párt irányításával a határőrség vezetői igen nagy súlyt helyeztek arra, hogy a határon szolgálatot teljesítő határvadászok ne az elválasztó, hanem az összekötő híd szerepét töltsék be, közreműködjenek a szomszédos demokratikus államokkal, azok határ menti lakosságával és határőrizeti szerveivel való őszinte, jó barátság kiépítésében. Ennek egyik reprezentatív megnyilvánulása volt az 1948. január 18-án a Duna-völgyi népek barátsága jegyében megrendezésre kerülő találkozó, amelyen a környező államok határőrségei — a szovjet, a csehszlovák, a jugoszláv, a román és az osztrák — magas szintű delegációi vettek részt.

Rendkívül nagy fontosságot tulajdonítottak ennek a rendezvénynek — amit az is bizonyít, hogy a korabeli sajtó kivétel nélkül igen részletesen foglalkozott vele —, és még a Parlamentben is szóba került. Dr. Szőnyi Tibor képviselő az országgyűlés 1948. február 28-i ülésén — az MKP nevében — a kapcsolatot így értékelte: „Határvadászaink a szomszédos határ menti népekkel való jó viszony megteremtésében is élen járnak: számos helyen a közvetlen határ menti községek lakosaival a legjobb baráti viszonyt teremtették meg...”¹¹

Az első pillanattól kezdve segítőkész elvtársi együttműködés alakult ki a szovjet határőrszervekkel és a jugoszláv, a román és a csehszlovák határőrökkel való kapcsolatok is helyes irányban fejlődtek.

¹¹ Országgyűlési napló. 1948. 1. kötet.

A határország igen sokat tett a fegyveres erők és a dolgozó nép közötti kapcsolatot erősítése, elmélyítése érdekében a maga területén. Pálffy György és közvetlen munkatársai — Németh Dezső, Korniss Pál, dr. Felkai Dénes, Lóránt Imre, Korondy Béla — személyes ügyüknek tekintették a lakossággal való jó kapcsolatot megteremtésének, ápolásának ügyét. Pálffy György felismerte, hogy az ország fővárosától távol, a kis falvakban és tanyák közelében levő határvidékek nemcsak az államhatalom helyi képviselői, a határvidéki őrsök nemcsak katonai erőt jelentenek, hanem politikai bázisul is szolgálnak. Így írt erről többek között a Határőr 1946. május 1-i számában: „... Azt várjuk a határvidéktől, hogy a határvidéken a demokrácia éber, fegyveres őr, fejlesztője és propagandistája legyen. A határvidékek az ország legtávolabbi vidékein teljesítik szolgálatukat, ott, ahol a lakosság a rossz közlekedési viszonyok, a későn vagy egyáltalán be nem érkező sajtó és a hiányzó rádió következtében szinte magára hagyatva áll a reakció által céltudatosan terjesztett rémhírtenger közepette. A határvidékek feladata példás, demokratikus magatartásukkal, szolgálatuk kifogástalan ellátásával, segítőkészségükkel elnyerni a dolgozók bizalmát, leleplezni és leküzdeni a reakció hazug propagandáját és terjeszteni a magyar demokrácia eszméit...”

S egy esztendővel később Új feladatok előtt című cikkében¹² (amelyben az átszervezés utáni egy esztendő eredményeiről szólt) a következőket írta: „A határvidékek a magyar néppel egyre jobban összeforr, csökkennek a lakosság és a határvidékek közti súrlódások. Sok helyütt példásan szép, egymást kölcsönösen támogató viszony alakult ki, egyes zászlóaljok a lakosság közti kultúrunka és demokratikus öntudat terjesztése terén kiváló teljesítményeket mutathatnak fel...”

A Határőr 1947. április 20-án Mindent a faluért című cikkében még részletesebben fejti ki a főparancsnokság és a nevelőosztály irányelveit e tekintetben, amikor a következőket írta: „A határvidékek legyenek a falukban a demokratikus, a haladó eszmék fáklyavivői. Rázzák fel a falut a régi fásultságából, közönyéből... Az őrsök legyenek indítványozói a faluban rendezendő színdaraboknak, ünnepélyeknek, sporteseményeknek, vegyék ki részüket a tanító, felvilágosító tanfolyamokból is...”

A valóban demokratikus pártok munkájában tevékenyen működjenek közre. Legyenek szószólói a faluban megalapítandó szervezetek célszerűségének, szükségességének...”

1948 márciusában Szalvay Mihály, a spanyolországi nemzetközi brigádok egyik legendás hírű parancsnoka, a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom kiváló harcosa lett a határvidéki főparancsnok, s ezt a tisztséget 1950. január 1-ig töltötte be. Beosztása elfoglalása alkalmával kiadott parancsában¹³ az alábbiakat olvashatjuk: „... Nekem jutott az a tisztség, hogy azon az úton, amelyen a határvidékek szervezése elindult, tovább haladva szervezzem és fejlesszem a határvidéki alakulatokat és olyan katonákat neveljünk, akik minden időben megállják a magyar nép és a népi demokrácia védelmében a helyüket, és ezért a magyar nép még nagyobb szeretettel és megbecsüléssel fog bennünket körülvenni. Ígérem, hogy ezt a feladatot minden erőm és tudásom latbavetésével fogom végezni. Elvárom minden határvidéktől, hogy lelkes, fáradtságot nem kímélő szolgálattal járuljon hozzá a nagy cél eléréséhez...”

Személyes példamutatásával tettekre, önfeláldozó helytállásra lelkesített. Fáradhatatlanul járta az őrsöket, a határt. Szigorú fegyelmet követelt. Mélyszégyen emberséggel segített mindenütt, tanított, nevelte a tiszteket és a katonákat.

¹² Határőr, 1947. március 10. 1—2. o.

¹³ Határőr, 1948. március 15. 3. o.

egyaránt. Lényét áthatotta a kommunista emberség, a meleg bajtársiasság. Rendkívüli fontosságot tulajdonított a tanyák, a falvak dolgos embereivel való jó kapcsolatnak. Szerették, becsülték és tisztelték Szalvay elvtársat — a katonát és az embert — a határőrök és a határ menti emberek.

Az az időszak, amely során Pálffy György és Szalvay Mihály volt a parancsnok, határőrségünk történetének tradíciót, hagyományt teremtő korszaka volt.

Lényegében ekkor vette kezdetét a határterületi lakosság és a határőrség közötti kulturális kapcsolatok kiépítése, amely a későbbiek során a határőrizeti feladatokhoz való segítségnyújtás alapjául is szolgált, s ahhoz, hogy a laza kulturális és sportkapcsolatok szoros politikai kapcsolatokká fejlődjenek.

A tennivalókat akkor a Határőr így körvonalazta Határavadászok a faluért című cikkében:¹⁴ „Le kell szögeznünk, hogy a határőrség elsődendő feladata a határőrizet! De amikor ezt megállapítjuk, tisztán kell látnunk azt is, hogy a határőrség csak akkor tudja feladatait ellátni, ha nehéz szolgálata teljesítése közben állandóan érzi, hogy az egész dolgozó nép támogatását és megbecsülését bírja.

Hogy ezt elérhessük, ahhoz alapfeltétel az, hogy a néphadsereget dolgozó néppünkkel megszeretessük. A kulturális munka erre kiváló lehetőség és ezt a lehetőséget — saját érdekünkben is — ki kell használnunk. Különösen nagy a határ menti végeken végzett kulturális tevékenység jelentősége és döntő fontosságú a népi demokrácia térszerése érdekében.

Meg kell találnunk a módot és lehetőséget arra, hogy a falu vagy község kulturális munkájából mi is kivegyük részünket...”

A régi, 1946—1949-es nevelői jelentések arról számolnak be, hogy hetenként egy-egy szombat este és vasárnap átlag 50 határ vadász-kultúr csoportot végez felvilágosító munkát, és szórakoztat az országhatár mentén.

S 1949 májusában, amikor a választások eredményét összegezték, Szalvay Mihály ezeket írhatta a Határőrben:¹⁵ „Mi, határavadászok minden erőnkkel támogattuk a Magyar Függetlenségi Népfrontot... Határőrségünk tagjai — a szolgálat ellátása mellett — erejüket megfeszítve dolgoztak, hogy elősegítsék a Népfront győzelmét. Agitátoraink, népnevelőink messze falvakban, tanyákon és városokban felvilágosító munkát fejtettek ki. Munkások és parasztok honvéd fiaiból alakult kultúr csoportjaink 125 faluban, helységben szerepeltek. Határ vadászaink 121 helyen vetítettek haladó filmeket. Olyan részeire is elmentek az országnak, ahol még soha nem látott a tanyai nép mozit. Propagandaautóink és a határőrség zenekara 37 helyen dolgozott... 283 helyen hirdették határ vadászaink, hogy ebben az országban minden hazafias és építő erőnek a Magyar Függetlenségi Népfontra kell szavaznia...”

A Honvéd Határőrség — amely ekkor a meglévő hadsereg állományának többségét (a műszaki hadosztállyal együtt négyötödét) alkotta — nemcsak a végeken, hanem a fővárosban is arra törekedett, hogy mind szélesebb körben ismerjék meg és ismerjék el fáradságos, sok veszélyt rejtő s önfeláldozást kívánó tevékenységét.

1947. május 26-a és június 1-e között rendezték meg Budapesten a határőrnapokat, amelynek jelszava volt: „Néppel a népért, s közös erővel a nép, a demokrácia ellenségei ellen.” A Határőr 1947. május 1-i számában Határőrnapok Budapesten című cikkében Pálffy György idézi: „Azt akarjuk, hogy ez alatt a 6 nap alatt a magyar dolgozók még inkább megismerjék a határ vadászokat; hogy a kormány tagjai, a pártok, a demokratikus testületek és a dolgozók nagy

¹⁴ Határőr, 1948. szeptember 19. 31. o.

¹⁵ Határőr, 1949. május 21. 3—5. o.

többsége maguk győződjenek meg róla; a határőrség érdemes a bizalomra, és arra az elhatározásra jussanak — a határőrséget támogatni kell . . .”

Az érdeklődők óriási tömegét vonzották a sportversenyek, bemutatók, kulturális műsorok, s a Hősök terén megtartott díszfelvonulást több tízezen tekintették meg.

Az első siker hatására a centenárium évében és jegyében, 1948 júliusában is megrendezték a határőrnapiakat, amelynek rendezvénysorozatán szintén részt vettek a kormány és a demokratikus pártok vezetői mellett Csepel és Angyalföld munkásküldöttei. A korabeli újságcikkek és híradófilmek őrzik e munkás-és határ vadász-találkozó emlékeit.

Szólni kell arról is, hogy a zászlóaljok csapatszázlóavató-ünnepségei (Berettyó-újfalva 1946. december 15.; Körmeny 1947. április 20.; Mosonmagyaróvár 1947. május 4.; Kiskunhalas 1948. január 21.; Nagykanizsa 1948. április 11.; Miskolc—Szerencs 1948. május 14., Vajszló (a pécsi 10. hv. zlj.) 1948. augusztus 22.; Budapest 1948. szeptember 26.; Csepreg—Sopron 1948. december 19.; Győr 1949. június 12. és Nyírbátor 1949. július 3.) egész megyéket megmozgató politikai eseményekké váltak, s még napjainkban is maradandó emlékként élnek a határterületi idősebb nemzedék szívében.¹⁶

A határőrizeti tevékenység még a határőrség átszervezése után is az átdolgozott — de lényegében a régi, 1945 előtti — járőrutasításokban rögzített alapelvek és módszerek alapján folyt. Az ideiglenes jelleggel kiadott utasítások és segédletek nem tartalmaztak kötelező előírást vagy utasítást a lakossággal való kapcsolat, az együttműködés formáira, módozataira.

A határőrség parancsnoksága 1947-ben adta ki az első határszolgálati utasítást (Hu—1), amelynek első része a járőrparancsnokok és a járőrtársak kötelekeit, valamint a fegyverhasználatra vonatkozó utasítást tartalmazta. A határszolgálati utasítás második része (HSZ—2) — amely néhány hónappal később jelent meg — a határ vadász-őrparancsnok kötelekeit határozta meg.¹⁷ Az utasítás többek között elrendeli a működési területről nyilvántartási adatok felfektetését, illetve vázlat készítését az őrszel együttműködő szervekről. E vázlaton szerepeljen „az együttműködésre hivatott szervek pontos hivatali megjelölése, lakcíme és telefonszáma (határrendészet, pénzügyőrség, fővámhivatal, mellék-vámhivatal, vámbemondó őrs, járásbíróház, főjegyző, bírók, községi elöljáróságok, állami útkaparók, erdészek, posta, vasútállomás, orvos, állatorvos, szülésznő stb.) Felveendőek továbbá azok az adatok, amelyek az őrsparancsnok tájékozottságához szükségesek. Ezek: az egyes községek lélekszáma, nemzetiségi eloszlása, tanítók, papok és vezető emberek neve . . .”

A HSZ—2 kötelezte az őrsparancsnokot az együttműködési napló vezetésére, s meghatározta az állandó együttműködésre kötelezett szerveket, amelyek az alábbiak:

- a) a magyar államrendőrség kapitányságai és rendőrbiztoságai;
- b) a magyar határrendészet kapitányságai és a határrendészet őrszei;
- c) a vámszaki szervek;
- d) pénzügyőri szakaszok;
- e) az állami erdőhivatalok fegyveres erdészei és erdőkerülői;
- f) az állami utak karbantartó közegei (útmesterek, útkaparók);
- g) folyamamérnökségi hivatal;
- h) révkapitányság.

¹⁶ A Határőr korabeli számai képes riportokban számoltak be az eseményekről. Az érintett megyék területén megjelenő lapok mindegyike foglalkozott a zászlóavatóakkal. A MAFIRT-híradó a körmenyi, a budapesti és a miskolci zászlóavatókról filmet is készített.

¹⁷ Mindkét utasítás a budapesti I. honv. ker. pság. háziyomdájában készült 1947-ben. Összeállította: Abrudbányai Aladár ht. őrnagy. Sajnos, ma már alig található belőlük példány.

Az együttműködés a pk-ok (egyes személyek) személyes találkozására útján és legalább havonta egyszer eszközölné.

Ilyenkor kell megtárgyalni a közös problémákat, valamint tájékoztatni egymást az érdekelte eseményekről, illetve rendeletekről.”

Az őrnyomozók feladata — a rájuk vonatkozó korabeli utasítás szerint — az operatív hálózat-építés volt, de a lakosság széles rétegeinek a határőrizeti munkába való bevonása szabályzatba rögzítetten nem szerepelt. A gyakorlat azonban mást mutatott.

A Határőr — amelynek hasábjain a kiadásra került új szabályzatok részletes magyarázata is folyt — cikkei arra utaltak, hogy a határőrség vezetői szorgalmazták a lakossággal való kapcsolat elmélyítését. „A határ vadász-őrsparancsnok — írta 1948. július 25-i számában — a polgári lakossággal tartson fenn jó viszonyt... Segítse a hozzáforduló dolgozókat akár tanáccsal, akár egyéb támogatással, mert ezzel növeli saját és az őr tekintélyét...”

1949. március 25-én a lap a következőket írta: „El kell érünk, hogy a határ- szolgálatunkban a határ menti dolgozók is a segítségünkre legyenek. A velük való helyes kapcsolat kiépítését és elmélyítését minden határ vadász elsőrendű feladatának tekintse. A párt szervezetekkel és a társadalmi tömeg szervezetekkel történő együttműködés révén érjük el, hogy a határ menti dolgozók előtt szintén tudatossá váljék: ki a barátja és ki az ellensége, tehát kit kell segítenie vagy gyűlölnie, és ki ellen kell harcolnia...”

„Hogyan lehet a lakosságot e célra beállítani?” — teszi fel a kérdést a lap 1949. november 5-én a Szocialista határ szolgálat című cikkében, amely egyébként minden számában foglalkozott e témával. „Elsősorban — írja — a határ- kerület egész területére kiterjedő alapos felvilágosító munkával, amelyet felvilá- gosító és oktató filmek előadásával, színdarabok rendezésével, előadások és gyű- lések megrendezésével támasszunk alá. Ezen a téren a párt szervezetek bevonása elengedhetetlen.

Másodsorban a határ vadász és a területi lakosság közötti jó viszony állandó és segítő szellemű ápolásával. Ezen a téren az őrparancsnokoknak jó példával kell elől járniok. Millió és millió lehetőség adódik az őr mindennapi életében, hogy a sávjába eső lakosokon a rendeletek és a törvények keretén belül segíteni tudjon...

Mindenkit a legjobban megszervezett munkával sem lehet beállítani. Azon- ban a felvilágosító munkánk hatására segítő barátok fognak jelentkezni. Ezek felismerve a dolgozó nép iránti kötelességüket, az őrök munkáját hathatósan támogatni fogják.”

A Honvéd Határőrség főparancsnokságának az utókor számára fennmaradó parancsai¹⁸ azt mutatják, hogy nagyra értékelték az őrparancsnokoknak a la- kosság határőrizetbe történő bevonása érdekében végzett munkáját. Csak egy — az 1948. február 12-én megjelent 08. számú — parancsából idézek: „Az alsószöl- nöki 105. hv. őröt átlagon felül kifejtett és eredményes munkájáért — (azért mert) egy nyolc tagból álló veszedelmes csempészbandát tetten ért, illetve elfo- gott — példaképpül állítom a határőrség összes alakulatai elé.

A fenti őr parancsnoka és valamennyi beosztottja öntevékenyen segítő háló- zatot épített ki a működési területen lakó polgári lakosok között. Így tudta biz- tosítani az őr fenti eredményét is, amellyel... az ország érdekeit súlyosan ve- sélyeztető csempészbandát tett ártalmatlanná...

Benke József ht. főhadnagy, őrparancsnokot átfogó és körültekintő irányító és szervező munkájáért és Zilahi Imre őrvezetőt magyar határ vadász honvéd őr-

18 BM Határőrség országos parancsnokság irattára. Országos parancsnoki parancsok gyűjtője.

vezetőhöz méltó, bátor és határozott cselekedetéért »határőr főparancsnoki dícséretben részesítem«”.

Összesített jelentésekre — amelyek a lakosság által az elfogásokhoz nyújtott segítségadásra vonatkoznak — eddigi kutatásaim során nem akadtam. Egyes részjelentésekre alapozva viszont határozottan állítható, hogy a határterületi lakossággal jó viszonyban éltek a határvadász őrsők, élvezték támogató tevékenységüket. A segítők szervezett tömörítésére, csoportokba való összefogására és egységes irányítására való törekvés azonban 1949 végéig még nem volt tapasztalható.

Az 1949. XII. 28-án megjelent, 4353/1949. MT. rendelet alapján a határőrség az Államvédelmi Hatóság alárendeltségébe került.¹⁹ Az addig a Belügyminisztérium kötelékében működő határ-, folyam- és légierőrendészeti kapitányságok beosztottai pedig a határőrség állományába kerültek át.

A határőrség tevékenységében minőségi változást jelentett az a fegyverbaráti, tettekben megnyilvánuló segítség, amelyet a kipróbált, a gyakorlati élet által igazolt határőrizeti tapasztalatokkal rendelkező szovjet határőrségtől kaptunk.

A párt és a kormány kérésére a Szovjetunió a Magyar Néphadsereg és a határőrség számára számos, nagy harci és politikai tapasztalattal, kiemelkedő felkészültséggel rendelkező tanácsadót bocsátott rendelkezésre. A szovjet tanácsadók sokirányú és szakszerű segítsége nyomán kezdődött el a szocialista határőrizeti rendszer kiépítése, amely az Államvédelmi Hatóság irányítása alá történő helyezéssel meggyorsult. A tanácsadók 1949 áprilisában kezdték meg tevékenységüket. M. V. Petrunykin határőr ezredes, főtanácsadó irányításával A. Sz. Szavaljev ezredes a politikai osztály, A. M. Zsigalov ezredes a törzs, Sz. V. Petrov ezredes a felderítő és F. J. Kornjev ezredes a hadtáp területén dolgozó vezetők és beosztottak tevékenységét segítette. (Később 1950—51-ben a zászlóaljokhoz, illetve a kerületekhez is megérkeztek a tanácsadók.) Felbecsülhetetlen értékű elvi és gyakorlati segítséget nyújtottak szakterületükön és az ő tanácsaik alapján — a szovjet határőrök munkáját segítő önkéntes csoportok mintájára — szorgalmaztuk a lakosság legszélesebb rétegeinek bevonását a határ őrizetébe, illetve kezdtünk hozzá a hazafias együttműködő csoportok megszervezéséhez és a határőrség önkéntes segítői mozgalma kibontakoztatásához.

Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 1950 elején megjelent parancsa — amely az alárendeltségébe került határőrség feladatát szabta meg — előírta a lakosság aktív támogatásának megnyerése érdekében végzendő tevékenységet.

1950. május 18—19-én kétnapos hadműveleti értekezleten²⁰ értékelték a határőrség négy és fél hónapos tevékenységét. A határőrség akkori parancsnoka beszámolójában elmondotta, hogy január 1-től május 15-ig a határőrcsapatok 1388 személyt fogtak el, s 192-en követtek el büntetlen határátlépést. A helyi lakosság segítségével 31 személyt fogtak el. A beszámoló leszögezte: „Rossz a lakossággal való együttműködés, hiszen a helyzeti adatok hiányának egyik oka a helyi lakossággal való együttműködés hiánya... Ezt sem a zászlóaljparancsnokok, sem az alárendelt parancsnokok még nem értették meg eléggé, és nem tudják megtalálni azt a módot, amelynek segítségével a lakosság támogatása megszerezhető. Annak, hogy a lakossággal való együttműködés még nincs eléggé kifejlődve, bizonyítéka az, hogy a lakosság segítségével eddig mindössze 31 főt fogtunk el. A zászlóaljparancsnokoknak, nem adták meg főleg azt a politikai útmutatást, amely szükséges ezeknek a feladatoknak a megoldásához.

Vannak már jó példák arra, hogyan lehet a lakossággal együttműködni, és

¹⁹ Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek 1949. 1. kötet. 558. o.

²⁰ BM Határőrség országos parancsnokság irattára 1950-es iratcsomó. Rendezetlen anyag.

hogyan hoz ez konkrét eredményeket. Általában azonban a lakossággal való együttműködés még nem épült ki, főként nyugati és déli viszonylatban. Ez komoly hiányossága határőrizeti munkánknak.”

Felszólalt az értekezleten M. V. Petrunykin ezredes, főtanácsadó is, aki behatóan foglalkozott a határőrizettel kapcsolatos kérdésekkel, eredményekkel, hibákkal és feladatokkal egyaránt. A lakossággal való kapcsolatról ezeket mondta: „A határőr csapatok őrzik a határt, de a helyi lakosság igen nagy jelentőségű szerepet játszik az államhatár őrzésében. Ha a határőrök helyesen építik ki kapcsolataikat a helyi lakossággal, és a helyi lakosság megérti a határ őrzésének jelentőségét, megérti annak a harcnak a fontosságát, amelyet a határőrök folytatnak a kémek és az imperialista ügynökök ellen, akkor jelentős segítséget fognak nyújtani a határőrségnek az államhatár őrzéséhez. Nekik maguknak is meg kell azonban győződniük arról, hogy ez milyen nagy segítséget jelent...”

A dolgozó lakosság megfigyelheti odahaza, a mezőn, az erdőn dolgozva az ismeretlen személyeket, s azok megjelenése esetén azt azonnal tudtára adhatja a legközelebbi határőrszervnek. Hogy ezek a jelzések, értesítések megtörténjenek, ki kell építeni, szervezté kell tenni a kapcsolatot a helyi lakossággal, s megfelelő politikai munkát kell végezni közöttük...”

Voltak hozzászólók, akik már az együttműködő csoportok megszervezéséről számoltak be, s arról, hogy egyes őrsőkön egy-egy kommunista határőrt vagy tisztet bíztak meg az együttműködő csoportok munkájának segítségével, összefogásával.

Az év végi országos értekezleten (1950. november 20—21-én) az eltelt 10 hónap munkáját értékelte a beszámoló.²¹ Az értekezleten Piros László, a párt Politikai Bizottságának póttagja, vezérőrnagy, az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka bevezetőjében szolt arról, hogy a néphadsereg műszaki alakulatai 800 kilométer műszaki akadályt létesítettek és 1000 kilométer nyomsávot hoztak létre. A határőrizeti eredmények ennek ellenére nem voltak biztatóak, igen magas volt a büntetlen határátlépések aránya a zászlóaljknál (Szeged 19; Pécs 23; Nagyatád 24,2; Zalaegerszeg 30,3; Kőszeg 35,8 és Csorna 11,5 százalék), viszont a lakosság segítségével 127 személyt (az elfogások 3,4 százaléka) fogtak el. „Ez — szögezte le a beszámoló — a lakosság segítőkészségét bizonyítja, azt a nagy lehetőséget, amelyet feltétlen ki kell használnunk. Vannak azonban zászlóaljak, ahol még mindig nem értik ennek jelentőségét. Egyedül akarják megoldani a feladatot; elfelejtkeznek arról, hogy a helyi lakosság képezi a mi támaszunkat.”

Mázi József alezredes, az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom politikai osztályvezetője, a politikai munka helyzetével foglalkozva, beszélt a határterületi lakosság és a határőrség viszonyáról. „Arra kell törekedni — mondotta —, hogy a pártszervezetek közreműködésével és segítségével bevonjuk a lakosságot határőrizeti munkánk aktív támogatására...”

Egy mindenki számára újszerű (első ízben történt) kezdeményezésről is beszámoltak az értekezleten. A soproni járásban az úttörő csapatok között versenyt szerveztek: melyik tudja eredményesebben támogatni a határőröket. Minden úttörő csapat határőrnapot rendezett, amelyen a határőr zászlóalj képviselője előadást tartott, ismertette a verseny eredményét, s a határőrök ifjú segítőinek ajándékot adott át.

A jelentésekben szoltak a lakosság és a határőrök közötti kapcsolatok kialakulását nehezítő körülményekről is, elsősorban az emberi tényezőkről (durvaság, a kapcsolat lebecsülése, a mindenkit ellenségnek tartó szemlélet stb.)

21 Uo.

Piros László vezérőrnagy az 1951-es tennivalókat meghatározva, többek között feladatul szabta: „Meg kell értenie minden parancsnoknak, hogy a helyi lakosságra való támaszkodás nélkül nem tudják feladatukat jól elvégezni. Ezért fel kell dolgozni a helyi lakossággal való foglalkozás tapasztalatait, és el kell érniük, hogy valamennyi egységünk és alegységünk a helyi lakossággal a legszorosabb baráti viszonyt építse ki, és vonja be a lehető legnagyobb mértékben a határőrizeti munkába . . .”

A határőrség és a lakosság kapcsolata állandóan napirenden szereplő kérdés volt, hiszen a déli és a nyugati határszakaszon bekövetkezett, kifelé irányuló büntetlen határsértések megakadályozásának egyik kulcskérdése volt a déli és a nyugati határterületen élő dolgozók támogatásának megszervezése.

A déli határszakaszon élő délszláv lakossággal való kapcsolatot azonban számos tényező károsan befolyásolta.

A Tájékoztató Iroda 1949-es káros határozata alapján a szocialista építés útján haladó szomszédos Jugoszláviával való sajnálatos és kölcsönös politikai szakítás nyomán rendkívül feszült helyzet alakult ki. A magyar párt- és állami vezetés — a többi szocialista ország vezetőivel egyetemben — arra a politikailag indokolatlan és rendkívül káros következtetésre jutott, hogy Jugoszlávia a szocialista országok ellenségévé, a nemzetközi imperializmus ugrásra kész rohamcsapatává vált. A nagyobb nyomaték kedvéért a magyar kormány 1949. szeptember 30-án egyoldalúan felmondta a Jugoszláviával kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést,²² jugoszláv részről pedig helytelenül arra az álláspontra jutottak, hogy a szomszédos szocialista országok Jugoszlávia lerohanására készülnek. Mindebből következett, hogy elmérgesedett a helyzet a határon: mindkét részről százával voltak határincidensek, s bizony időnként ropogtak a fegyverek is.

1951 márciusában az országos parancsnok utasítást²³ adott ki a A délszláv lakosság között végzett politikai munka és a délszláv lakosság fokozottabb megnyerése a határőrzés és honvédelem érdekeinek címmel. A parancs megállapítja: „. . . a délszláv lakosság még sok helyen nem segíti elő a határőrzés feladatainak, célkitűzéseinek valóra váltását, mint hazafias feladatot, nem folyik bele a határsértők üldözésébe és elfogásába, sőt többször előfordul, hogy erkölcsileg és anyagilag támogatják a határsértőt . . .”

A helyes nemzetiségi politika szavakban történő hangoztatása mellett káros torzulások mutatkoztak a valóságban. Ezek ellen a torzulások ellen is szót emelt a parancs. Sajnálatos módon azonban a parancs — s így természetesen a határőrség vezetése — egyoldalúan, a realitásoktól elszakadva, nem a hibás, a nemzetiségiek önértéket s érdekeit sértő politika következményének tekintette a kialakult helyzetet, hanem annak, hogy „határőrszerveink politikai munkásai lebecsülik a határ menti hazafias lakosság — közöttük a délszláv lakosság — támogató tevékenységét . . . A délszláv lakosságot egyes helyeken egészében ellenségnek tekintik . . .” Ugyanakkor szól a parancs a politikai koncepció káros helyi gyakorlatáról is: „. . . nem végeznek közöttük olyan politikai, felvilágosító munkát, amely a délszláv lakosság érzelmeit népi demokráciánk, pártunk politikájának, a határőrzés érdekeinek irányába fordítaná, sőt helyenként erőszakkal arra akarják kényszeríteni őket, hogy hagyják el nemzeti nyelvüket és csak magyarul beszéljenek . . .”

²² Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Budapest, 1967. A két ország 1947. december 8-án Budapesten írta alá a barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződést. Hűsz évre kötötték, s felmondás hiányában 5 évenként automatikusan meghosszabbodik. Magyarország 1949. szeptember 30-án a szerződést felmondta. A magyar párt- és kormánykildöttség 1950. októberi belgrádi látogatása óta a szerződés újra érvényben van. 525. o.

²³ A BM Határőrség országos parancsnokság irattára. 1951-es iratcsomó. Rendezetlen anyag.

A parancsban meghatározott feladatok — amelyek abban a politikai légkörben tulajdonképpen csak a felszínt érinthették — legjobb szándékkal történő végrehajtása sem segítette elő a helyzet normalizálását, hiszen ahhoz az állami politikát s az MDP politikai koncepcióit kellett volna megváltoztatni, s jugoszláv részről is szorgalmazni kellett volna a határon a konszolidált helyzet visszaállítását.

Ezt követően intézkedés²⁴ jelent meg a területi párt- és DISZ-szervezetekkel, a lakossággal — különös tekintettel a szerbhorvát, német ajkú lakosságra — való kapcsolat megerősítésére 1951. május 17-én, s egyéb részkérdéseket szabályozó rendeletek is napvilágot láttak. Ezek lényegében azt szolgálták, hogy az új határőrizeti utasítás megjelenéséig egységes elvek alapján kezdjék el kialakítani, illetve megszilárdítani a lakossággal való kapcsolatokat.

Az Ideiglenes Határőrizeti Utasítás 1952. október 10-én került kiadásra²⁵ és november 1-én lépett hatályba. Ez volt lényegében határőrségünk első, a szocialista viszonyokat tükröző szabályzata, amely rögzítette a határőrizeti alapelveket és módszereket.

Az új szabályzat tükrözte a határőrség elmúlt hat esztendő alatt szerzett tapasztalatát, s az átszervezés során végbement változásokat, intézkedett a rendszerbe állított erők és eszközök célszerű felhasználásáról. Igyekezett a szovjet határőrizeti elveket és módszereket a hazai viszonyok között alkalmazni. Második fejezetében (a határőrzés erői, eszközei) foglalkozik a helyi lakosság szerepével, s a következőket írja elő: „A helyi lakosság hazafias tevékenysége a határőrizet fontos eszköze. A helyi lakosság a területi és személyi ismeretek birtokában jelentős segítséget nyújthat a határsértők felfedezésénél és elfogásánál. Ez a támogatás egyik kútforrása a határőrség erejének.

A lakosság lelkes, aktív és nyílt támogatását állandó agitációs és propaganda-munkával kell biztosítani.

A felvilágosító munkán keresztül meg kell magyarázni a helyi lakosságnak, hogy mi a feladatuk, és hogyan nyújtsanak segítséget a határőrizetben.

Az állandó felvilágosító munkával el kell érni, hogy a határőrséget minél több hazafi támogassa. Ezekből a hazafiakból csoportot vagy csoportokat kell létrehozni, és közülük csoportfelelőst kell kijelölni. A hazafias csoport vagy csoportok részére eligazítást kell tartani.

A hazafias csoportok munkájának megszervezéséért, azok neveléséért a parancsnok és a politikai apparátus egyaránt felelős.

A már megszervezett csoportokkal vagy személyekkel tervszerűen együtt kell dolgozni, és részükre az alábbi konkrét feladatokat kell adni:

— a 15 kilométeres határövezetben megjelenő idegen személyek jelentése vagy elfogása;

— a határsértő felkutatásakor tájékoztatáson keresztül segítségnyújtás, vagy gyanús személyek elfogása a razziaörvezetben.

A hazafias csoportok razzia során esetenként bevonhatók a határőrizetben való segítségnyújtásra. A helyi lakosságot a határőrizetben való segítségnyújtásra úgy kell felhasználni, hogy az ne okozzon gazdasági kárt az állami, szövetkezeti vagy egyéni érdekeknek.

A helyi lakosság hazafias csoportjait, vagy az egyes személyeket jutalomban, vagy dicséretben kell részesíteni, ha tevékenységük a segítségnyújtásban vagy elfogásban eredménnyel járt.

²⁴ Uo.

²⁵ BM Határőrség országos parancsnokság irattára. Határőrizeti utasítások és szabályzatok gyűjtője.

A jutalom tárgyi vagy pénzjutalom legyen, és olyan értéket képviseljen, amely magában is kifejezi a jutalmazott csoport vagy személy támogató tevékenységének elismerését.”

A III. fejezet (Általános elvek az államhatár őrizetére) a fokozott határszolgálat idején teendő intézkedések közé sorolta, hogy be kell vonni a hazafias csoportokat a határőrizetbe, és konkrét feladatokat kell adni a részükre. Az V. fejezet (Razzia) a helyi lakosság hazafias csoportjaival saját erőként számolt.

Két évvel később, 1954. július 26-án jelent meg az újabb Határőrizeti utasítás, amely 1954. augusztus 20-án lépett életbe, hatályon kívül helyezve az 1952-ben kiadottakat. Ez már sokoldalúbban foglalkozik a határország és a határterületi lakosság kapcsolatával, és konkrétan szabályozza azok körét is, akik a csoportok tagjainak szervezhetőek, megnyerhetőek. Az utasítás A határország feladatai és kötelességei című részben (II. fejezet) többek között előírja, hogy „Az államhatár sérthetlensége, valamint az előtte álló feladatok teljesítése érdekében a határország... erősítse a helyi lakossággal való tevékeny kapcsolatot, tartsa tiszteletben nemzeti szokásaikat, szigorúan tartsa be a szocialista törvényességet a határövezetben, s ne okozzon károkat a helyi lakosság gazdasági érdekeiben.”

Külön fejezetben foglalkozik a hazafias csoportokkal, s előírja a következőket: „A határország részére nyújtandó határőrizeti segítségnyújtás céljából, a határövezetben levő községek helyi lakosságának legjobbjaiból (párt- és DISZ-tagokból, szövetkezeti tagok közül, gépállomások és állami gazdaságok dolgozóiból, valamint az ipari vállalatok munkásai közül) ezek önként kifejezett kívánságuk alapján, hazafias csoportokat kell szervezni. A hazafias csoportok névjegyzékét, a csoportok vezetőinek és azok helyetteseinek névsorát a zászlóalj területén a zászlóaljparancsnok ellenőrzi és hagyja jóvá, a kerülethez tartozó községeket a kerületparancsnok... .

Lakó- és munkahely szerinti hazafias csoportokat a következő alapvető feladatok elvégzésébe lehet bevonni anélkül, hogy anyagi kárt okoznánk nekik:

- járőrszolgálat a községekhez vezető utakon;
- felfedni a határsértőket és a határ menti rend megszegőit, s idejében értesíteni erről a legközelebbi határőr-alegységet, viszont, ha arra alkalom nyílik, elfogni ezeket és azonnal átadni a határőr-alegységeknek;
- mezei vagy erdei munkák idején figyelemmel kísérni ismeretlen személyek megjelenését a határ közelében, és értesíteni erről a határőröket;
- razzia bevezetése esetén — a határőrökkel együttműködve — lezárni a mélységi vonalakat és irányokat, úgyszintén részt venni a határsértők kutatásában;
- vezető (kísérő) és összekötő szerepet ellátni.

A hazafias csoportok oktatásáért és neveléséért felelősséggel tartozik: a kerületnél — a kerület törzse és a politikai osztály, a zászlóaljnál — a törzsfőnök és a zászlóaljparancsnok politikai helyettese, az őrsön — az őrsparancsnok és politikai helyettese... .

A hazafias csoportok tagjainak tanítása és nevelése céljából az egyes hazafias csoportokhoz — kerületi parancsban — tiszteket kell kijelölni... .

A hazafias csoportok és a velük való foglalkozás nyilvántartását vezeti: az őrsön az őrsparancsnok, a zászlóaljnál a zászlóalj törzsfőnök, a kerülettörzshöz tartozó hazafias csoportok nyilvántartását a kerülettörzshöz tartozó alosztály vezeti... .

A hazafias csoportoknak — a határövezetben — aktív segítséget nyújtó tag-

jaik értékes jutalomban kell részesíteni, a különösen kitűnt személyek kormánykitüntetésre terjesztendők fel . . .

A hazafias csoportoknak razziában vagy határsértők elleni kutatásban való részvétele — abban az esetben, ha ez a termelő munkától való elvonást igényli — a helyi tanácsokkal, pártszervekkel vagy a vállalatok igazgatóival való egyetértésben történik.”

Az őrsparancsnok kötelességévé tette, hogy „. . . a hazafias csoportokat magas fokú éberségre, hazájukhoz való hűségre nevelje és oktassa, úgyszintén a magyar dolgozó nép ellenségei iránti gyűlöletre, s nyerve meg őket arra, hogy aktív segítséget nyújtsanak a határőrizet terén . . .”

Az őrsparancsnok politikai helyettesének előírta, hogy „. . . szilárdítsa meg az egészséges elvtársi viszonyt a határőrök és a helyi lakosság között, folytasson erélyes harcot a határőrök részéről előforduló s a helyi lakosság ellen irányuló durva esetek ellen.”

A határőrizet megszervezése az őrs szakaszán című fejezet külön pontban írja elő, hogy „az őrsparancsnok határozza meg a hazafias csoportok határőrizeti feladatát a következő határőrizeti napon vagy a közeli időszakban (A határőrizet figyelése a határ közelében végzett mezeti munkák idején stb.), s milyen munkát (beszéd, foglalkozás) végezzenek az őrs tisztjei a hazafias csoportok között.”

Az őrsparancsnok különleges kötelességei (XIII. fejezet) közé tartozott a helyi lakosság között végzendő munka, amelyet az utasítás a következőkben szab meg: „Az őrsparancsnok tartson tevékeny kapcsolatot a helyi tanácsokkal, párt- és gazdasági szervekkel, és nyújtson részükre segítséget a párt és kormány legfontosabb határozataibak a helyi lakosság körében történő megmagyarázásában . . .

Ismerje az őrs szakaszán levő termelőszövetkezetek, traktorállomások és egyéb vállalatok helyzetét, vegyen részt a munkások és szövetkezeti tagok gyűlésein, és nyújtson segítséget népgazdasági tervük teljesítésében, de ne avatkozzon bele a helyi szervek irányító munkájába . . .

Nevelje a személyi állományt a helyi lakossággal való baráti viszony szellemében, tiszteljék azok nemzeti szokásait, és folytasson erélyes harcot a személyi állomány között — a helyi lakosság ellen irányuló durvaságok ellen . . .

Az őrsparancsnok szélesebb mértékben és aktívabban vonja be a helyi lakosságot a határ őrizetébe, a lakosság legaktívabb részét pedig a hazafias csoportokba.”

A hazafias együttműködő csoportokkal való foglalkozás szabályzatban rögzített kötelesség volt. Történt-e változás a szabályzatok megjelenése után, s erősödött-e a kapcsolat a határőrség és a határ menti lakosság között a tárgyalt időszakban?

Nagyon nehéz igennel vagy nemmel felelni erre a kérdésre, hiszen köztudott, hogy a határ érzékeny barométerként jelzi a kül- és a belpolitika változásait. Így van ez a lakosság és a határőrség kapcsolatában is. A csehszlovák, a román és a szovjet határ mentén csökkenő tendenciát mutatott a mozgás, és a kialakult együttműködésre a viszonylagos kiegyensúlyozottság volt a jellemző. A számok azt mutatják, hogy a déli és a nyugati határszakaszon a konkrét segítségnyújtás 1951—1956 között azonos szinten mozgott, a lakosság segítségével történt elfogások aránya 1951-ben 6,3, 1952-ben 8,7, 1953-ban 7,5, 1954-ben 6,7, 1955-ben 5,2 százalék volt.

Egy 1955. augusztus 10-i országos parancs²⁶ azt állapítja meg; hogy „még mindig nem kezelik jelentőségének megfelelően a hazafias lakossággal való foglalkozást... nem ellenőrzik a csoportokért felelős tisztek munkáját, nem értékelik rendszeresen az e területen meglevő eredményeket és hiányosságokat... a lakossággal való kapcsolatot és a lakosság felvilágosítását leszűkítik a kultúrkapcsolatokra és sportrendezvényekre. Csapataink elszigetelve élnek a lakosságot érintő problémáktól, nem veszik ki részüket megfelelően olyan nagy fontosságú feladatok megoldásából, mint például: falun a mezőgazdaság szocialista szervezése...”

A parancs a csoportok határőrizetbe való bevonásának lehetőségeit vizsgálva a helyzetet nem értékeli jónak, mert „a hazafias csoportok szervezésénél nem vették figyelembe a határőrizet fő irányait, így fontos irányokban (Bükk, Csepreg, Németzsidány, Villány, Nagyharsány, Siklós) még mindig nem rendelkeznek hazafias csoportokkal...”. A parancs azért is elmarasztalja az érintetteket, hogy „a hazafias csoportok sok helyen nem elég erősek, létszámuk nagyon alacsony (Vaskeresztes 8 fő, Felsőcsatár 10 fő, Cered 4 fő és Zabar 3 fő)”.

Az országos parancsnok a határőrizet megjavítása érdekében a határőrség minden tisztjének, tiszthelyettesének és harcosának alapvető feladatává tette a polgári lakossággal való foglalkozás gyökeres megjavítását.

Lényeges előrehaladás tehát nem következett be a déli és a nyugati határszakaszon annak ellenére, hogy megvoltak a szervezeti keretek, megalakultak az együttműködő csoportok.

Kézenfekvő a kérdés: miért alakult ez így, illetve alakulhatott volna-e másként? A felelet korántsem olyan egyszerű és kézenfekvő; egy rendkívül bonyolult időszak összekuszálódott politikai viszonyaiban, köznapi politikai gyakorlatában keresendő.

A határterületi településeken élő, szolgálatot teljesítő határőrök — egy-egy faluban vagy községben huszonötön vagy hatvanon — az államhatalom helyi fegyveres képviselői voltak. Tradíciók, helyi szokások kötötték őket a lakossághoz, majd esetenként, az eltorzult politikai gyakorlat következtében, érthetetlen tilalomfák ékelődtek közéjük. Sok őrsparancsnok életét keserítette, hogy a kulákság gazdasági korlátozásainak szükségszerűen alkalmazott politikáját egyes helyeken felváltotta az önkényeskedés, s a törvénytértek következményeként a határőröket segítő jómódú középparaszt egyik napról a másikra felkerült a kuláklistára, amivel társadalmi kítaszítottságra ítéltetett; vagyis a jó segítő egy csapásra „potenciális ellenségé” változott, mert a kényszerítő intézkedések hatására sem lépett be a termelőszövetkezetbe.

Határőrségünk fejlődését, tevékenységét — így a határterületi lakossággal való kapcsolatainkat is — végigkísérték az MDP politikájának és ezen belül honvédelmi politikájának a fejlődést, a haladást elősegítő elemei, de torzításai is, és az ezek következtében kialakult ellentmondások. Hiszen azt senki sem vitathatja: a határőrségnél — miként minden államhatalmi szervnél, intézménynél és testületnél — is csak olyan munka, olyan tevékenység folyhatott, amilyent a politika inspirált.

A nemzetközi élet történései, eseményei, valamint az azok hatásaként a belpolitikai életben kibontakozó tendenciák, törekvések hatnak, s a határőrizeti-operatív helyzetet oly mértékben alakítják, hogy számolni kell velük a határőrizet mindennapi gyakorlatában.

A tárgyalt időszakban a nemzetközi politika, a világhelyzet megítélésében

26 Uo. Országos parancsnok parancsoki gyűjtője — 1955.

súlyos nézetkülönbségek jelentkeztek az egymással szembenálló és hatalmi harcot vívó Rákosi-féle és Nagy-csoport között, amelyek egymásnak ellentmondó gyakorlati intézkedésekben is megmutatkoztak, s kifejezték az MDP egyre mélyülő válságát. Ez rányomta bélyegét a párt honvédelmi politikájának alakítására is. A szektás-dogmatikus politikát követő szűkebb pártvezetés sok tekintetben szubjektívan ítélte meg a nemzetközi helyzet alakulását és az imperializmus valóságos lehetőségeit. Kétségtelen, hogy a NATO létrehozása, a koreai háború kirobbantása a szocialista országoktól a honvédelmi erőfeszítések fokozását követelték meg. De a nemzetközi helyzetnek a valóságosnál kiélezettebb feltüntetése sem indokolta a politika szektás-dogmatikus torzulását.

A korszakra jellemző és a világpolitika alakulását befolyásoló eseményeket a Rákosi-csoport a háborús veszély jelentős fokozódásaként értékelte, s azt igyekeztek elhíttetni, hogy küszöbön áll a háború. Nem ismerték fel az ötvenes évek közepére kialakult realitást, azt, hogy a nemzetközi politikában eddig is meglévő kettős tendenciából — az imperializmus háborús készülődései, valamint a szocialista világrendszer és a békeszerető erők következetes harca a háborús készülődés ellen — az utóbbi továbbra is meghatározó szerepet játszik. Az imperializmus már nincs abban a helyzetben, hogy háborút tudjon kirobbantani, hiszen a szocialista tábor gazdasági, politikai és katonai erejének növekedése korlátok közé szorította az imperialisták tevékenységét. A hibás elemzés miatt a háború elkerülhetlenségének vészjósló jelszava tovább kísértett és gyakorlati, politikai intézkedéseket vont maga után.

Nagy Imre és csoportja viszont túlértékelt a 1955 májusa után a nemzetközi helyzetben bekövetkezett enyhülési tendenciát és lényegében tagadta a két világrendszer közötti katonai összecsapás lehetőségét, az imperializmus törekvéseiből fakadó agresszív támadás veszélyét.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1955. szeptember 1-én úgy döntött, hogy az év végéig húszezer fővel csökkenti a hadsereg létszámát²⁷ (1956. augusztus elején újabb tizenötezer fős csökkentést rendeltek el, 1956 márciusában a határőrségnél is létszámcsökkenést és ennek következtében átszervezést hajtottak végre), s 1956. május 8-án elrendelte az ország nyugati határára kiépített műszaki zár megszüntetését. Ez az intézkedés az adott időszakban — amikor a határőrség jelentései bizonyították: a külföldi ügynöki tevékenység hónapról hónapra élénkül, sokasodnak a fegyveres szökési kísérletek és provokációk — a következményekkel nem számoló súlyos hiba volt, s egyik fontos bizonyítéka a válságba jutott párt- és állami vezetők kapkodásának, realitásérzékük elvesztésének.

Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1955. július 11-én — amikor még a műszaki zár megvolt — a belügyminiszter, a kormány jóváhagyásával, „az elenség egyre fokozódó aktivitása, valamint a sorozatban bekövetkezett nagyszámú büntetlen határsértések” megakadályozása érdekében a nyugati határszakasz mintegy ezer fővel történő megerősítését és új őrsök (Érzsébetpuszta, Rohrerföldpuszta, Patyi őrház, Bécsi út, Ágfalva Állami Gazdaság, Harka, Dénesmajor, Irénmajor, Horvátlövő, Nemesmedves és Rábatótfalu) felállítását rendelte el.²⁸ A parancs előírta, hogy „különösen aktív felvilágosító munkát kell kifejteni a hazafias lakosság körében. Teljes egészében ki kell használni a határ szilárd őrzete érdekében azt a lehetőséget, amelyet a nyári időszakban a határ mentén dolgozó nagy számú polgári lakosság nyújthat. A határ szilárd őrzete, a határsértők elleni kérlelhetetlen harc egy pillanatra sem csökkenhet!”

27 *Mucs Sándor—Zágoni Ernő: A Magyar Néphadsereg története 1945—1959.* Budapest, 1979. 275. o.
28 BM Határőrség országos parancsnokság irattára. BM-parancsok gyűjtője — 1955.

A határszolgálat valamennyi módszere, a határőrizet mindennapi gyakorlata a műszaki zár és az egyéb műszaki létesítmények meglétére épült. Ezek nélkül a járőrök tevékenységét, a határőrizeti szisztémát más alapokra kell helyezni. Az erre való átállás egy igen erőteljes nyomás alatt álló határszakaszon a mindennapos szolgálat ellátása mellett, egyik hétről a másikra lehetetlen, különösen akkor, ha az ilyen, a határőrizet kialakult elveit és egész szolgálati rendszerét érintő intézkedés minden konzultáció és előkészítő munka nélkül történik meg!

A határőrség állománya nem is értette az intézkedést s egyik napról a másikra történő végrehajtásának szükségességét. A BM Határőrség parancsnoksága is csak a bejelentés után egy héttel, 1956. május 16-án adott ki parancsot,²⁹ amelyben a műszaki zár felszedését „a nemzetközi életben beállt kedvező változások eredményének és a jószomszédi kapcsolatok erősítésére való törekvés” bizonyítékának tekintette. Leszögezte azonban, hogy „a műszaki zár megszüntetésével újabb lehetőségek nyílnak mind az ellenséges felderítő szervek számára, mind az egyéb határsértők számára”. A parancs részletesen foglalkozik az intézkedés végrehajtása után várható helyzettel, és megállapítja:

1. az ellenséges felderítő szervek fokozni fogják ügynökeik átdobását, s erre a célra elsősorban a határövezetből kiszökött személyeket fogják felhasználni, akik helyi ismeretekkel és kiterjedt személyi kapcsolatokkal rendelkeznek;

2. a határövezetben lakó és dolgozó embercsempészek tevékenysége élénkülni fog, s ezek segítségére elsősorban az ország belső területén élő ellenséges személyek fognak támaszkodni, mivel ezek kevésbé vagy egyáltalán nem ismerik a határviszonyokat, a határőrizet rendszerét és módszerét;

3. fokozott mértékben kell számolni az Ausztria területén élő embercsempészek tevékenységével;

4. számolni kell olyan személyek kísérleteivel, akik már régebben foglalkoznak a kiszökés gondolatával, de a műszaki zár fennállása visszatartotta őket.

Az említett parancs a felderítő munka és az éberség fokozását írta elő, de nem intézkedett a határőrizeti elvek és módszerek, a határőrzés gyakorlatának megváltoztatására, illetve olyan átalakítására, amelyben a szolgálati rendszer már nem a műszaki zár meglétére épül. (Egyébként a műszaki zár felszedését a határőrség műszaki zászlóalja és a néphadsereg kijelölt műszaki egységei a kormány által előírt határidőre, 1956. október elejére befejezték.)

Természetesen a határőrizeti operatív helyzet nem egyszerre változott meg. A kedvezőtlen tendenciák uralkodóvá válása egy hosszan tartó folyamat következménye volt.

Az MDP KB 1953. júniusi határozata értelmében az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet adott ki a közkegyelem gyakorlásáról, amelyet az illetékes hatóságok október végéig végre is hajtottak. Ezenkívül a kormányzat megszüntette a rendőrhatósági őrizet alá helyezést, és feloszlatta az internálótáborokat, valamint feloldotta a fővárosból kitelepített „osztályidegen” személyek kényszerlakhelyhez kötöttségét és eltörölte a rendőrbíráskodás intézményét.³⁰

Az ártatlanokkal és a kisebb bűnösökkel a közkegyelem gyakorlása során nagy számban engedtek ki olyan súlyos, államellenes cselekedetekért elítélt személyeket is, akiket a börtönben eltöltött évek sem változtattak meg, sőt büntetésük ideje alatt is szervezkedtek. Így az ő révükön azok az illegális, fasiszta és egyéb jobboldali csoportok, amelyek a börtönben alakultak meg, most már a börtön falain kívül folytatták tovább illegális aknamunkájukat. Felvették a

²⁹ Uo. Országos parancsnoki parancsok gyűjtője — 1956.

³⁰ Magyar Közlöny, 1953. augusztus 23. 41. szám. 251—253. o.

kapcsolatot a nyugati kémközpontokkal, emigráncsszervezetekkel és az országban működő illegális csoportokkal. Ilyenek szép számmal tevékenykedtek az országban.

Az imperialisták által titokban támogatott illegális szélsőjobboldali szervezetek — Botond-hadosztály, Hadapródok Szervezete, Budapesti Nemzeti Ellenállási Mozgalom stb. — egy része katonai jellegű volt, legtöbbjük az amerikai vagy a nyugatnémet hírszerző szervekkel volt kapcsolatban. Ezek a horthysta és nyilas katona- és csendőrtisztek vezetésével működő szervezetek különféle terveket készítettek terrorcselekmények végrehajtására, fegyverszerzésre, politikai foglyok kiszabadítására. (A Hadapródok Szervezete például tervet készített a Fő utcai börtön és a Rádió elfoglalására.) A szervezetek több vezetőjét még 1956 előtt az államvédelmi szervek elfogták, mások fegyveresen áttörést kíséreltek meg a határon, akik pedig illegáltságban élve szabadon maradtak, az ellenforradalom idején aktivizálódtak.

A két egymással szemben álló antimarxista érdekközösség — a Rákosi-, illetve a Nagy-csoport — a párt- és az államvezetést (attól függően, hogy melyik csoport birtokolta éppen a hatalmat) felhasználva tudatosan összezavarta a társadalomban nagyon is létező éles és mély választóvonalakat. Ennek egyik jellemzője volt — amely súlyos követelményekkel járt —, a tényleges szocialista-ellenes erők tevékenységének a közvélemény előtti elhallgatása. A Rákosi-csoport — miközben állandóan, szinte a histériáig szította az „éberséget” — lebecsülte a belső, tényleges osztályellenség erejét, törekvéseit, politikai befolyását és lehetőségeit. Még a nyílt ellenforradalmi megmozdulások kezdete előtti hetekben is képtelenségnek tartották a belső osztályellenség fegyveres felkelésének, ellenforradalmi lázadásának lehetőségét. Nagy Imre revizionista, jobboldali csoportja pedig „tízmillió magyar szív együttdobbanásának” hazug illúzióját hirdette.

A nemzetközi erőviszonyok megváltozása a nyugati imperialista hatalmakat válaszut elé állította: vagy szakítanak a hidegháborús módszerekkel, és elfogadják az enyhülést, vagy megkísérik a szocialista erők és a nemzeti felszabadító mozgalmak visszaszorítását. A két irányzat közül az utóbbi kerekedett felül, s vált az imperialista hatalmak politikájának alapjává. Ugyanakkor elhatározták: minden eszközzel fokozzák a szocialista országok elleni bomlasztó és felforgató tevékenységet, amelynek fő szervezője és irányítója az Amerikai Egyesült Államok volt. A bomlasztó munkába bekapcsolódtak a NATO-országok is, és kiemelkedő szerepet vállalt az NSZK. A semleges Ausztria területén is szabad működési lehetőséget kaptak a különféle imperialista hírszerző szervek ügynökségei. A Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja állandó rádiópropagandája kiegészült a népi demokráciákat és a Szovjetuniót támadó röpiratok százezreivel, amelyeket ballonok segítségével juttattak országunkba.

„Hazánk ellenségei, az imperialista hírszerzőszervek, a velük kapcsolatban álló emigráncscsoportok, valamint belső ügynökeik — olvashatjuk az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokának már egy, 1953. december 29-én kiadott parancsában³¹ — az utóbbi időben fokozzák aknamunkájukat, amelynek egyik formája illegális sajtótermékek terjesztése... A brosrák, röplapok terjesztéséhez felhasználják a határon átküldött ügynökeiket, és postán, valamint léggömbök segítségével, vonaton, hajókon, vízi úton palackokban, dobozokban vagy a műszaki záron átdobva igyekeznek ezeket országunkba bejuttatni...”

A parancs az ÁVH Határőrség és a Belső Karhatalom feladatává tette a röp-

31 BM Határőrség országos parancsnokság irattára. Országos parancsnoki parancsok gyűjtője — 1953.

lapok és egyéb sajtótermékek határon történő átjuttatásának megakadályozását, illetve a légi úton bejutottak összeszedését. „A parancsnokok szervezzék meg — írta elő a parancs — a hazafias lakosság aktív támogatását a röplapok, brosúrák felkutatására és gyors beszolgáltatására. Vegyék igénybe a párt- és a tömegszervezetek segítségét és folytassanak felvilágosító munkát, hogy a röplapokat, brosúrákat rejtőzetők az ellenséget támogatják, cselekményükkel ártnak a Magyar Népköztársaság államrendjének . . .”

A ballonakciók szinte az ellenforradalom kirobbanásáig folytatódtak, sőt amerikai repülőgépek is bekapcsolódtak a felforgató iratok terjesztésébe. (1955. április 30-án éjszaka például egy amerikai gép Jugoszlávián átrepülve kétszer hajtolt be légterünkbe, és Dunaföldvár térségéig szórt röpcédulákat.)

A Szabad Európa rádió folytatta a legszélesebb és légszélsőségesebb uszító, felforgató tevékenységet. Nemcsak dezinformált, hanem igyekezett a megfélemlítés légkörét is kialakítani. Nyílt uszítás folyt a Szabad Magyarország hangja hullámhosszain, s azt hirdették: a „szabad világ” rövidesen felszabadítja a „rab országokat”, így Magyarországot is. Ebben az időszakban volt állandó rovata a SZER-nek a Fekete Hang, amelyben mindig valamelyik állami vagy pártfunkcionárius, határőr-tiszt vagy a határőrököt támogató határ menti lakos került terítékre. Az illetőket megfenyegették: leszámolnak velük, megtorolják, hogy például a „zöldávósoknak segítettek”. Nevük, lakóhelyük és foglalkozásuk pontos megjelölésével nagyon sok embert, családot fenyegettek meg, hogy a „számmonkérés napján” szörnyű büntetésben részesülnek. A Fekete Hang igyekezett mindenkit megfélemlíteni, a néphatalom oldalán állt, másrészt elterjeszteni az országban a félelem légkörét. (A Fekete Hang anyagát a hírszerző szervek szolgáltatták és az ellenforradalom után is tovább élt a műsor A vádlottak padján címmel). Magától értetődik, hogy a műsor nem volt teljesen hatástalan, s különösen a határterületen keltett aggodalmat és félelmet is egyeseknél.

Az MDP vezetésében, politikájában fokozatosan jelentkező hibák és torzulások éreztették hatásukat mind a hadsereg, mind a belügyi testületek, mind a határőrség munkájában.

Az ötvenes évek elején napirenden volt az ÁVH, a Belügyminisztérium és a rendőrség tevékenységében — a politikai éberség torz felfogása következményeként — az állampolgárok törvénytelen zaklatása, s a nyugati és a déli határövezetben lakó személyekkel szemben törvényteleneségek is előfordultak. Mindez hozzájárult a határ menti lakosság és a határőrség kapcsolatának lazulásához, a határőrizeti szervek iránti bizalom és segítőkészség csökkenéséhez. A déli és a nyugati határ mentén élő lakosság körében is megnövekedett a tiltott határátlépések száma, és elmaradt a segítségadás a határsértők elfogásához. Ez nagymértékben rontotta a határőrizet eredményességét, hiszen a lakosság aktív segítségnyújtása nélkül hatékonyan nem lehet az államhatárt őrizni.

Az imperialisták fokozott felforgató tevékenysége, a belső ellenség aktivizálódása és aknamunkája, a politikai buktatók demoralizáló hatása, a személyi kultusz, a szektás dogmatizmus eluralkodása, majd a revizionisták és a jobboldali erők bomlasztó tevékenysége nagymértékben nehezítette a hatékony politikai nevelőmunkát, akadályozta a politikai tisztánlátást, s ez végső soron a személyi állomány erkölcsi-politikai állapotának romlásához vezetett, amely súlyos rendkívüli eseményekben is megnyilvánult.

A meglevő hibák, fogyatékoságok és torzulások ellenére azonban le kell szögezni: a hibás politikai vonalvezetés törést okozott ugyan a fegyveres szervek fejlődésében, de a fegyveres testületek, szervek jellege mindvégig szocialista

maradt. A néphadseregben és a többi fegyveres testületekben — így a határőr-ségnél is — stabilizálódott az osztályhú, nagy ambícióval és hittel dolgozó munkás- és parasztkaderekből álló tiszti és tiszthelyettesi állomány, s ezeknek zöme az ellenforradalom időszakában is kész volt harcolni, küzdeni a néphatalom védelmében, hű maradt a munkásosztály ügyéhez. Ez az időszak azonban már egy újabb tanulmány tárgyát képezi.

Енѐ Ковач

V SODEJTVII S NASELENIIEM PRIGRANIČNYCH RAIŌNOV

1945—1956 гг.

Резюме

Распоряжение министра обороны о формировании новых венгерских пограничных войск было издано 23 февраля 1945 года.

Формирование пограничных рейдовых рот и постов началось в конце февраля и завершилось к концу июня 1945 года. Было сформировано 27 рейдовых рот и 150 постов.

С точки зрения успешного выполнения задач по охране государственной границы особенно большое значение имеет завоевание эффективной, активной поддержки населения приграничных районов. Это один из важных основных принципов охраны социалистических границ, который фиксируется и нашими уставами с самого того момента, как были созданы для этого реальные основы и условия. Эти условия летом 1945, в начале 1946 года лишь складывались.

До реорганизации пограничных войск пограничным частям по существу не удалось везде установить и сделать организованными контакты с населением, привлечь на свою сторону широкие массы для оказания помощи в охране государственных границ. Именно поэтому стало необходимым весной 1946 года провести реорганизацию и укрепление пограничных войск.

В марте 1946 года сформировалось главное командование пограничных войск во главе с Дьёрдем Палффи. Пограничные войска были реорганизованы и выведены из подчинения районных военкоматов; улучшился также и командный состав Пограничных войск, состоявших из 14 батальонов.

Под руководством Венгерской Коммунистической партии руководители пограничных войск уделяли весьма большое внимание тому, чтобы пограничники, проходившие воинскую службу в приграничной зоне, взаимодействовали с соседними демократическими государствами, с населением приграничных районов, устанавливали искренние, дружеские контакты с населением и органами охраны границ.

Период, когда пограничными войсками командовали Дьёрдь Палффи и Михай Салваи, был тем временем, когда складывались традиции истории венгерских пограничных войск.

Позднее развитие и деятельность венгерских пограничных войск сорпвождались теми способствующими развитию и прогрессу элементами политики Венгерской Демократической Партии и в том числе её политики в области обороны страны, которые не лишены были и искажений, вследствие чего сложились и противоречия: в пограничных войсках также могла проходить лишь такая работа, которая инспирировалась этой политикой.

Jenő Kovács

ZUSAMMEN MIT DER BEVÖLKERUNG VON GRENZGEBIETEN — 1945—1956

Resümee

Die Verordnung des Ministers für Landesverteidigung über die Aufstellung der neuen ungarischen Grenzwaсhe ist am 23 Februar 1945 erschienen. Die Aufstellung der Grenzjägerkompanien und Grenzposten wurde zwischen Februar und Juni 1945 abgeschossen. In dieser Periode wurden 27 Streifkompanien und 150 Posten organisiert. Wegen des erfolgreichen Versehens der Grenzbewachungsdienstes ist es besonders wichtig, die aktive Unterstützung der Bevölkerung von Grenzgebieten zu gewinnen. Dies ist ein sehr wichtiges Grundprinzip des sozialiscen Grenzschutzes, was auch in den Dienstvorschriften verankert ist, seit die realen Grundbedingungen dazu geschaffen werden. Diese Bedingungen sind in Sommer 1945, am Anfang 1946 noch

in der Entwicklung gewesen. Bis der Umorganisation der Grenzwache ist die Grenztruppen noch im Grunde genommen nicht gelungen, überall gute Kontakte zu sichern, die Massen für Hilfe des Grenzschutzes zu gewinnen. Deswegen hat sich die Umorganisation und Verstärkung der Grenzwache im Frühjahr 1946 als notwendig erwiesen. Im März 1946 wurde das Oberkommando der Honvéd-Grenzwache — mit György Pálffy an der Spitze der Führung — gebildet. Die Grenztruppen wurden umorganisiert und aus der Unterordnung des Honvéd-Bezirkskommando. Die Honvéd-Grenztruppen standen aus 14 Bataillone und auch die Zusammensetzung des Kommandantenstandes ist besser geworden. Unter der Führung der Ungarischen Kommunistischen Partei haben die Kommandanten der Grenzwache ein grosses Genicht darauf gelegt, dass die an der Grenze dienenden Jägerkompanien und Posten mit den demokratischen Nachbarstaaten, mit ihrer Bevölkerung von Grenzgebieten, mit ihren Grenztruppen ehrliche Freundschaft und gute Kontakte ausbauen sollen. Die Zeit, wann György Pálffy und Mihály Szalvay das Kommando gehabt haben, war eine traditionsschaffende Periode in der Geschichte unserer Grenznache. Die Entwicklung und die Tätigkeit unserer Grenztruppen begleiteten die den Fortschritt begünstigenden Elemente der Politik der Partei, unter denen viele auf die Verstärkung der Landesverteidigung fördernd wirkende Elemente waren. Natürlich beeinflussten auch die Fehler der Parteipolitik und die in der Auswirkung dieser Fehler entstehenden Widersprüche auch die Entwicklung. Bei den Grenztruppen konnte man solche Arbeit ausführen, welche diese Politik inspiriert hat.